

ПЕТАР БУЊАК

НЕКА СТИЛСКА ОБЕЛЕЖЈА "ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА" У ПОЉСКОМ ПРЕВОДУ ХЕНРИКА БАТОВСКОГ

О пољском преводу *Горскога вијенца*, знатно закаснелом у односу на преводе Његошевог ремек-дела на неке друге словенске језике, настала је код нас и Пољака током година знатна литература. Њени су слојеви, разуме се, међусобно битно различити кад је реч о прилици или приступу, али сви се текстови - почев од рецензија и критика првог¹ и другог² издања па све до радова из области пољско-југословенских књижевних односа или прилога о рецепцији Његоша у страним срединама - без изузетка баве питањем еквиваленције пољскога текста из пера историчара и слависте Хенрика Батовског (рођ. 1907) у односу на бесмртни српски изворник. Оцене превода у том погледу биле су неуједначене - од позитивних и чак врло ласкавих, преко покушаја неутралног констатовања чињеничног стања, па све до изразито неповољних, ситничавих и необјективних. Међу рецензијама првога издања сам Батовски у предговору другоме издваја четири опширна и различито интонирана критичка текста (Риста Ј. Драгићевића³, Крешимира Георгијевића⁴, Франа Илешича⁵ и Јана Мјежве⁶ која су, очигледно,

¹ Petar II Petrović Njegoš, *Górski wieniec*. Wydarzenie dziejowe z końca XVII stulecia. Ze studjum krytycznym Branka Lazarevicia. Przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył Henryk Batowski - Warszawa: Dom Książki Polskiej, Spółka Akcyjna: 1932, 161 + [3] s. [Biblioteka Jugosłowiańska, том III]. Даље у тексту и напоменама: "I".

² Petar Petrović Njegoš, *Górski wieniec*. [W:] *Wybór pism*. Przełożył i opracował Henryk Batowski - Wrocław-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo: 1958, CXVI + 212 + [2] s. [Biblioteka Narodowa, S. II, nr 113]. Даље у тексту и напоменама: "II".

³ Ристо Ј. Драгићевић, *Пољски њевод "Горског вијенца"*. Записи, Цетиње, VI 1932, XII/6, 331-341.

⁴ Крешимир Георгијевић, *Пољски њевод "Горског вијенца"*. Српски књижевни гласник, 1932, XXXVI/2, 135-138.

⁵ Fran Ilešić, *Batowski Henryk, Petar II Petrović Njegoš, Górski wieniec... Slavia*, Praha, 1933, XII/1-2, 258-266.

⁶ Jan Mierzwa, *Petar Petrović Njegoš, "Górski wieniec" ... Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, Београд, 1932, XII/2-3, 224-236.

пресудно утицала на коначни облик пољског превода. О односу Батовског према рецензентима биће више речи на другом месту.

За ову прилику не можемо се детаљно освртати ни на остале значајне радове о пољском преводу и његовом ширем контексту⁷, али скренућемо пажњу само на два - чини нам се - важна проблема.

Прво, колико уопште има пољских превода *Горског вијенца*? Поводећи се за речима самога Батовског у предговору уз II издање - "За ово издање превод је начињен заправо сасвим изнова, при чему су се узимале у обзир умесне примедбе рецензентата претходнога издања као и литература о предмету, објављена од тога времена"⁸ - многи истраживачи говоре о "првом" и "другом преводу" Батовског. Разлике између текстова двају издања битне су, погледајте суштинске, те се можда не може говорити о двама *редакцијама*, али чињеничном стању би, држимо, најприближније одговарала тврдња да је реч о *двема верзијама једног истог превода*. Иако нисмо у прилици да темељно расправимо ову констатацију, настојаћемо да је бар илуструјемо наводећи примере паралелно према I и II издању.

Спомињемо и друго, не мање важно питање које су, зачудо, превиђали чак и неки наши рецензенти превода Батовског. Већина их је говорила само о преношењу Његошевог *десетерца* на пољски, понављајући и неке наше заблуде о природи десетерца, и неке пољске - о наводној реткости (или архаичности) тога стиха у пољској поетској традицији. Превођење *Горског вијенца*, међутим није само решавање питања асиметричног, епског десетерца: Његошево ремек-дело је метрички полифано, при чему избор метра у појединим партијама има снажну уметничку мотивацију. Дакле, осим основног десетерца, пред свакога преводиоца *Горског вијенца* поставља се питање преношења свечаног (и то римованог!) четворочланог шеснаестерца *Посвеће*, затим Мустај-кадијиних деветераца или трочланог дванаестерца тужбалице сестре Батрићеве, тачније, питање адаптације порука које носе ти метрички обрасци. Кад је реч о пољскоме преводу, констатоваћемо да је Хенрик Батовски - иако за себе скромно каже да није

⁷ О Његошу код Пољака први је научно расправљао сам Батовски, и то најпре у предговору уз прву верзију превода: *Petar II Petrović Njegoš (1 listopada 1813-19 października 1851)*. I, 5-17, а затим, опширније, у: *Njegoš o Polsce i w Polsce*. Slavia, 1934, XIII/1, 30-41. О истој теми, али узимајући у обзир превод Батовског писали су, између осталих: Edward Madany, "Gorski vijenac" w Polsce. [W:] *Polsko-jugosłowiańskie stosunki literackie*. Wrocław-Warszawa..., 1972, 109-120; Barbara Czapik, *Пољаци о "Горском вијенцу" Пејтра Пејтровића Његоша*. [У зб.:] *Његошево јесничко дело* - Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 1990, 18/2, 323-328; Milica Jakóbić-Semkowska, *Пушане пољских превода "Горског вијенца" П.П. Његоша*. Исто, 329-336; Мирјана Костић-Голубичић, *Његошеви јџурцизми из "Горског вијенца" у преводу Хенрика Бајшовског*. Исто, 431-438.

⁸ II СХХIV.

песник⁹ - врло добро уочио смене метра и њихово значење, те све ове стихове углавном доследно преточио у одговарајуће пољске обрасце.¹⁰

Већ према том, чисто формалном критеријуму, али и по многим другим параметрима, превод Батовског је, дакле, *јеснички њевод*. А у случају *Горскога вијенца* тај атрибут подразумева готово неразмрсив сплет уступака које је преводилац морао учинити да би дело по могућности задржало формална обележја стила и сачувало изворно звучење - етнокултуролошке и етнопсихолошке реалије - а да би истовремено било отворено за нови круг читалаца и говорило им језиком који неће (битно) одударати од њихове књижевне традиције. Батовски, уосталом, и сам признаје да је прва верзија (а то је, мада, у мањој мери, карактеристично и за другу) пре свега мирење формалне организације текста са његовом филолошком интерпретацијом.¹¹

Пошто је у литератури пољски превод доста детаљно описан и углавном (и то потпуно заслужено) високо оцењен, сматрамо сувишним његово поновно представљање. За ову прилику зауставићемо се на једном важном обележју Његошевог стила уопште - *гномици*, односно *сенџиенционалистички*. Ово обележје у *Горском вијенцу* прераста у конститутивни стилски принцип¹², а реч је о поступку стилизације говора појединих јунака овог дела који као свој резултат има кондензован, лапидаран израз у облику разноврсних изрека.¹³ Неспорно је да је у том погледу *Горски вијенац* бескрајно отворена структура: апсорбује гномику из фолклора, надграђује је и варира и - поново је, у мањој

⁹ Уп.: Nie może być najmniejszej wątpliwości, że *Górski wieniec* zasługuje na o wiele bardziej poetycki przekład niż ten, jaki tu wychodzi. Przekład niniejszy jest dość wierny, możliwie najwierniejszy - to wszystko. Ale dopóki nie znajdzie się u nas prawdziwy poeta równocześnie dobrze znający język, historię i folklor serbski [...] i taki przekład, jaki jest, swoją rolę spełni..." II, СХХV.

¹⁰ У I верзији шеснаестерац *Посвеће*, иако углавном прати схему изворника, адаптира се и према пољском силабичком шеснаестерцу (8+8), у којем су полустихови асиметрични осмерци; у II верзији томе се додају и примери пољског хексаметра (14 слогова); тиме се, и без постизања изометрије, сугерише узвишени карактер *Посвеће*. Силабички асиметрични десетерци I верзије у другој су добили израженију трохејску тенденцију, деветерац има доследну силабичку реализацију 4+5, као и трочлани дванаестерац - 4+4+4.

¹¹ Уп.: Х. Батовски, *О недосџацима пољскога њевода "Горскога вијенца"*. Српски књижевни гласник НС, 1932, XXXVI/6, 477; N. Batovski, *Odgovor prevodioca*. Прилози за КЈИФ, 1932, XII/2-3, 236-237.

¹² Појава је у литератури о Његошу одавно запажена и истражена. Јован Деретић, нпр. гномику третира као стилску доминанту "Његошевог ремек-дела (Ј. Деретић, *Композисија "Горског вијенца"*. Београд, Завод за издавање уџбеника, 1969, 56 и passim).

¹³ Занимљиву анализу гномског у *Горског вијенцу* нуди Милош Ковачевић: *Енџимемско и еифонемско структурирање дискурса у "Горском вијенцу"*. [У зб.:] *Његошево јесничко дело* - Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 1990, 18/2. 391-400.

или већој мери, кроз "живе" цитате враћа у фолклор. Колико је само Његошевих изрека из *Горскога вијенца* ушло у најшири комуникацијски оптицај и колико их се традира као да је реч о изворним (анонимним) народним умотворинама!

Разуме се да ово обележје *Горског вијенца* поставља врло тешко савладиви стилистички проблем при његовом репродуковању по страни, па макар то био и сродан словенски језик.

Но овде се нећемо бавити само пословицом у ужем смислу, већ и сентенцијама и гномским обртима, као и њиховим низовима, који Његоша квалификују, поред осталог, и као великог афористичара. Најпре се задржавамо на 1) кратким гномским исказима (углавном од једног, ређе двају стихова), било фолклорног порекла, било стилизованих према фолклорном обрасцу, 2) књижевним сентенцијама и њиховим низовима, чији основни сегменти и изван непосредног контекста, дакле, самостално могу вршити функцију гномских исказа и 3) гномским обртима унутар наративних микроструктура (парабола, алегоријских исказа и др.), чија је самосталност релативна. Напоследку, у непосредној вези са гномиком *Горскога вијенца*, али и са поетиком структурирања фолклорних гномских исказа уопште, указаћемо и на 4) обележје еуфонијске организације појединих Његошевих стихова које представља ваљда најтежи преводилачки проблем - на "унутрашње" риме, односно леонински стих.

Пољски преводилац се кроз све ове тешкоће, премда са променљивим успехом, пробијао храбро, очигледно поткован великим предзнањима, али и обдарен песничком интуицијом. Погледајмо изабрана места.

1.

Међу пословичким исказима има и оних са блиским пољским еквивалентом, па преводилац ту није имао нерешив задатак. Тако, нпр., стих 553 - Врана врани *очи не извади*¹⁴ - у обема верзијама пољског превода има исти, адекватни лик: *Kruk krukowi oka nie wykole*, тј. одговарајућу пољску пословицу.

Када пак није у прилици да нађе сасвим адекватан пољски израз, преводилац се у великом броју случајева одлучује, чини се, за најлогичнији поступак: да, уз ослонац на архетипске значењске вредности речи - односно, на универзалност појмова које оне означавају - сам "изгради" пољски пословички исказ. Споља гледано, такав би се поступак могао учинити као пука дословност, међутим, смисао добијених спојева сасвим је адекватан, иако неминовно у већој или

¹⁴ Текст *Горскога вијенца* наводимо према тзв. "државном" издању Његошевих *Целокујних дела* у редакцији Милана Решетара, књ. I, Београд, Државна штампарија, 1926.

мањој мери умањује експресивност изворника. Навешћемо неколико примера.

- 307: Што гојимо змију у њедрима? - Poco¹⁵ gady przytulać do piersi?
(I) - Po co węża do swej piersi tulić? (II)
- 639: Чвор не треба на пр̑аву младику; - Poco sęki na zdrowej gałęzi
(I) - Po co sęki na gałęzi prostej (II)
- 871: Трн у здраву ногу забадате! - Cierni do zdrowej nogi wy wbijacie!
(I) - Cierni wy wbijacie do zdrowej nogi! (II)
- 1015: Малене су јасли за два хата. - Dla dwu koni ta szopa za mała. (I) -
Dla dwu koni żłób ten jest za mały. (II)
- 1620-1621: Ђе се гусле у кућу не чују, /Ту је мртва и кућа и људи. -
Tam, gdzie gęśli nie słyszy się w domu, / dom jest martwy i martwi są
ludzie. (I) - Tam, gdzie gęśli w domu się nie słyszy, / dom jest martwy,
martwi są i ludzie (II)

У наведеним примерима наилазимо углавном на универзалне појмове и њихове склопове, изузев последњег, где се јављају гусле као етнокултуролошка реалија. Семантика је пренета готово дословно на нивоу стиха (при чему између прве и друге верзије превода има извесних прецизирања, па и исправки, нпр. *zdrowy: prosty* - "здрав": "прав" или *szopa: żłób* - "штала": "јасле" и сл.), а постигнута је и пуна контекстулана функција исказа. Стихови 1620-1621, и поред увођења *żусала*, пољском читаоцу могу деловати као пословички исказ, и то нарочито у првој верзији (док у другој, за љубав "трохејизације"¹⁶, блéди архетипско звучање, те се цео исказ помера ка књишкој сентенцији).

У другим приликама, када преводилац врши адаптацију оваквих исказа у духу пољског језика - што би, уосталом, и било некакав нормативни поступак - у пољском руху добијамо немаркиран, неутралан исказ. Као пример за то могао би послужити Његошев 2073. стих: *Ko ће боље, широко му ѿоље!* који у преводу звучи: *niech próbuje, kto lepiej potrafi!* (I), односно *niech próbuje kto potrafi lepiej!* (II).

Понегде преводиоцу нису од велике помоћи ни један ни други поступак. Упоредимо чувене Његошеве стихове 137-138: *У добру је лако добро биѿи - / На муци се ѿознају јунаци* са пољским текстом: *Być rycerzem nietrudno w pokoju: / w ogniu męki pozna się junaków!* (I), односно, *W dobrobycie być nie trudno dobrym / w męki ogniu pozna się junaków*

¹⁵ Пољски текст према I верзији дајемо у изворном правопису.

¹⁶ На епском десетерцу као 5-стопном трохеју, уместо појединих "амфибраха" у I верзији превода нарочито је инсистирао Ф. Илешич у својој рецензији (Slavia, Praha, 1933, XII/1-2, 258-266), што је за Батовског, очигледно, било меродавно мишљење. Уп.: II. CXXIV-CXXV.

(II). У обема верзијама срећемо карактеристичне "дословности" - нпр. пољска реч *јунак* која има нешто специфичнију семантику у односу на овај српски корелат¹⁷ - а и једна и друга, без обзира на, наизглед, знатну разлику у 137. стиху, максимално верно преносе смисао оригинала. У првој верзији преводилац "кује" пословички исказ ("у миру није тешко бити врли ратник), у другој је и дословнији, а и ближи "духу" пољског језика, али зато даљи од пословице; употреба генитивне метафоре *ogień tęki / tęki ogień* у 138. стиху, међутим, претвара исказ у литерарну сентецију пре неголи у добро "исковану" пословицу.

2.

У посебну групу издвајамо Његошеве сентенције из *Горског вијенца* које су грађене на сродан начин као и претходно разматрани пословички искази, али које је у изворнику носе примарна обележја писане, уметничке књижевности. У основи им је, као и код пословица, увек мудро запажање и сведена дефиниција.

Обратимо пажњу најпре на стихове 9-10. из *Посвеће њраћу оца Србије*: "Из грмена великога лафу изаћ' трудно није: / У великим народима генију се гњ'јездо вије." У обема верзијама пољског превода налазимо их исто уобличене: "Gdzie potężne puszcze rosną, tam się rodzi lew bez trudu: / tak swe gniazdo geniusz łatwiej wśród wielkiego wije ludu." Основни смисао пренет је у потпуности, али не баш истим средствима. У 9. стиху примећујемо да грмен (у једнини) није исто што и *puszcze* = *њрашуме* (у множини), тј. да се преводилац одлучио да неутралише и "објасни" синегдоху у склопу шире перифрастичне слике. У 10. стиху - објашњењу "грмен велики" дешифрован је "велики народима", "лаф" "генијем", при чему безлична радња - "гњ'јездо[се] вије" - указује на *стварање услова за њојаву генија*; пољски превод, где је "geniusz" носилац радње, могао би се интерпретирати: "у великим народима геније се лакше може изборити за себе". Ослобођен потребе да прати логику грађе народне пословице, преводилац у овом примеру адаптира исказ према неутралној норми пољског литерарног језика.

Сличним појавама у самом корпусу *Горског вијенца*, где га до извесне мере условљава и матрица епског десетерца, Батовски уопште узев приступа нешто пажљивије. Опет, као и у претходном одељку, уочавамо поступак дословног преношења уз ослонац на универзалну, архетипску семантику речи, али, готово у једнакој мери, и поступак адапта-

¹⁷ Батовски погледао, међутим, прибегава правим "србизмима", о чему и сам сведочи у предговору издању из 1932: "W kilku miejscach w niniejszym przekładzie znajdują się pozorne błędy homonimowe, t.j. wyrazy serbskie są przełożone podobnie brzmiącymi polskimi, choć mającemi inne znaczenie, niż w oryginale. Wyrażenia te jednak (np. chwala Bogu, strzelba, odjęk - nęła) użyte zostały celowo: wydawały się odpowiedniejsze, niż przekład dosłowny." I, 17.

ције и интерпретације. Навешћемо карактеристична места уз кратак коментар.

Бесмртни стихови 1155-1156. Његошевог оригинала: *Коме закон лежи у шойузу, / Трагови му смрде нечовјешћивом* - биће веома успешно дословно "прековани" у пољски језички израз, и то уз незнатне промене од једне до друге верзије: *Kto zasadza prawo na maczudze, / tego ślady nieludzkością trąca.* (I) - *Kto zasadza na madzudze prawo, / tego ślady śmierdzą nieludzkością.* (II)

У Његошевим стиховима 874-875. *Рад ноћи се зубље увијају, / Али шћо ће у сунчане зраке?* препознајемо типичан ентимемски гномски исказ у којем је семантички самосталан први члан, док га други допуњава "премошћујући" премису: "зубље сијају". Батовски те стихове конкретизује најпре: *"Na mrok nocny pochodni potrzeba, / ale czemże jej światło przed słońcem?"* (I) а затим: *Gdy noc ciemna, świeci się pochodnie, / ale pocoż one w dzień słoneczny?"* (II) Наизглед, у обема верзијама превода имамо већ уочени поступак "ковања" изреке уз велики степен адекватности. Па ипак, у пољском преводу исказ губи ентимемски карактер и "зубље сијају" - најпре у другом стиху (I), а после већ у првом (II).

Стихови 538-540. Зло се трпи од страха горега; / *Ко се шћоји хваћиа се за ѿјену, / Над ѓлавом се надодају руке!* у пољском руху гласе: *Zła większego unika się mniejszem: / wszak tonący i słomki się chwytą, / napadnięty - ręką miecz odwraca!* (I) - односно: *Zła większego mniejszym się unika: / wszak tonący shwytą się i słomki, / a zaś głowę chroni się rękoma!* (II). У питању је заправо ниска саткана од трију изрека, међу којима би прва била најближа дефиницији сентенције, док друге две нису непознате у говорном и књижевном језику Његошевог времена.¹⁸ У изворном облику све три изреке могу егзистирати самостално као једноставне форме, не губећи при томе своју семантику. Како је поступио преводилац? Прву је интерпретирао, рекли бисмо чак - парафразирао, отприлике као: "веће зло избегава се прихватањем мањег"; значењска окосница није јој битно повређена, али јој је лик заправо подешен према контексту. Другу изреку је прилагодио нормативној фразеологији, те уместо песничке "пјене" имамо свакодневну "сламку". Трећа је у двама верзијама превода имала различиту судбину; у I имамо самосталан, интерпретиран исказ који би се могао свести на: "када је нападнут, човек се рукама брани од мача"; у II верзији исказ је дословнији, али синтаксички не може бити самосталан: "а ѓлава се ѿак чува рукама".

Има случајева адаптације и интерпретације где је пољски преводилац, без обзира на извесна семантичка померања, успео да изгради складне сентенције. Примера ради, стихове 2350-2351. *Тежак в'јенац,*

¹⁸ Уп.: Никола Банашевић, *Коментар*. [У] П.П. Његош, *Горски вијенац*. Београд, СКЗ. 1973. 210-211.

al' je voће slajko! / Воскресења не бива без смртии - Батовски у обема верзијама конкретизује готово исто: *Wieniec z cierni, lecz słodkie owoce! / Zmartwychwstania wszak nie ma bez śmierci.* (I) према: *Wieniec z cierni, lecz owoce słodkie! / Zmartwychwstania nie ma swzak bez śmierci;* (II). Овде уочавамо само да је "тежак в'јенац" у процесу преосмишљавања и адаптације постао "венац од трња", док су сви остали елементи остали недирнути. Увођењем *џрновоџ* венца пољскоме читаоцу сугерисана је само појачана хришћанска конотација, при чему исказ, понављамо, има све атрибуте сентенције.

Знатније померање уочавамо, рецимо, у преношењу Његошевих стихова 685-686. *Што се црном задоји ђаволом, / Обећаша се њему довијека са: bo kto czarcie mleko ssał z matczynem, / ten zatruty wiecznie pozostanie.* (I) - *bo kto czarcie mleko ssał w dzieciństwie, / ten na wieki będzie nim zatruty.* (II) Осим довођења целог исказа у синтаксичку зависност од контекста (*bo=јер*), проблематично је преношење двају кључних глагола - "[се] задоји" и "обећта се". Први је схваћен дословно, без и најмањег наговештаја метафоричности; преводиоцу је, врло вероватно, извор обавештења био Вуков *Српски рјечник* са јединим значењем - "zu saugen geben". Отуда једнозначно решење "ко је ђавоље млеко сисао са мајтериним", односно, "ко је ђавоље млеко сисао у дејшињсџву", за које не тврдимо да није ефектно, већ само да сужава семантику Његошевог 685. стиха. Други кључни глагол - уместо "обећати се", "обрећи се" у смислу "одати се", "посветити се" - надовезује се на значење претходнога, односно шири непосредни контекст целог 685. стиха у 686. Тако 686. стих пољском читаоцу казује заправо: *"шај ће вечно ошџаџи ошрован"* (I) или *"шај ће се заувек њиме ошровашџи"* (II). Батовски је, дакле, успешно начинио сентенцију, тачније - сентенционални обрт, али не и потпуно еквивалентан Његошевој изреци.

3.

У градњи драмског дискурса - јер *Горски вијенац* је ипак првенствено драмски пројекат - Његош се често користи језгровитим сентенционалним обртима, каткад сведенијим, каткад разгранатијим: својим јунацима препушта улогу наратора који, углавном "у своје име", творе сажете, гномски обојене песничке слике, а понекад читаве наративне микроструктуре унутар реплика - афоризме, параболе, басне...¹⁹ Такве микроструктуре назваћемо за ову прилику *афористичким комјозицијама*; у њиховој основи по правилу је афористичка идеја,

¹⁹ Деретић *Горски вијенац* третира као *монолошку сџруктуру* "у којој је дијалог значајан али у бити само пропратни елеменат, посредник између 'историческог собитија' као прометне основе и поезије и филозофије говора као суштине дела." (Ј. Деретић, *Комјозиција "Горског вијенца"*. Београд, Завод за издавање уџбеника, 1969, 94.)

али гномски искази и обрти од којих су саздане теже могу сасвим да се осамостале, а да се при том не подразумева њихов изворни контекст.

Што су те афористичке композиције у Горском вијенцу богатије и развијеније - како год то изгледало мало вероватно - пољски превод их прати доследније и уметнички делотворније. Илустроваћемо то карактеристичним одломцима.

- А) 476-479: Ћуд је женска смијешна работа: / Не зна жена ко је какве вјере; / Стотину ће промијенит вјерах, / Да учини што јој срце жуди.
 I: Kaprys kobiet - to śmieszna rzecz przecież. / Czyż się która na wiarę ogląda?/
 Własna wiarę swa sto razy zmieni, / by uczynić, co serce jej każe.
 II: Żenske mysli - to rzecz śmieszna przecież. / Wiara mężczyzn kobiet nie obchodzi;
 / własną wiarę choć sto razy zmienia, / by uczynić, co im serce każe.

Чувена "мизогинистичка" реплика кнеза Рогана у својим пољским облицима ни у чему не изневерава основну поруку Његошевог јунака. Ипак, "ћуд" Батовски преводи најпре се "*кайриц*" или "*хир*", а у другој верзији са "*женске мисли*", иако би то пре било нешто што се тиче "женске природе", односно, "непредвидивости женских поступака" и "женске несталности".²⁰ Стих 477. најпре гласи (I): "*Зар се која на веру осврће?*", а касније се додатно објашњава (II): "*Вера мушкараца жéнā се не шиче*". И напoкoн 478. стих са (народном) хиперболичном констатацијом доживљава у обема верзијама мање-више исту преформулацију: "сопствену ће веру сто пута променити".

- В) 777-780: Нађено је драже негубљена, / Иза туче ведрије је небо, / Иза туге бистрија је душа, / Иза плача веселије појеш.
 I: zawsze lepiej znaleźć, niżli zgubić; /wszak po burzy czystsze bywa niebo, /wszak po gniewie łagodniej na duszy, /wszak po płaczu weselej się śpiewa.
 II: niż nie stracić, lepiej jest odzyskać; /wszak po burzy niebo bywa czystsze, /wszak po smutku jest na duszy jaśniej, /wszak po płaczu śpiewa się weselej.

Упечатљиво изнијансирани низ изрека владике Данила - од којих, додуше, свака може бити целина за себе, али које овако груписане имају пуно уметничко оправдање - био је за пољског преводиоца својеврсна

²⁰ Занимљиво је да је Стојан Суботин критиковао превод овога стиха у II верзији нудећи, иако то није знао, решење из I: Wiersz 476: 'Ćud je ženska smiješna rabota' nie znadzy: 'Żenske mysli to rzecz śmieszna przecież', lecz: "Kaprysy (czy: kapryśność) kobiece sa śmieszna rzeczą". S. Subotin, Petar Petrović Njegoš, *Wybór pism...* Pamiętnik Slowianski, 1959, IX. 199.

проба. И формално (анафора, и то чак проширена - "иза" према "wszak po"), па и значењски - стихови 778-780. показују да је Батовски углавном издржао ту пробу. Међутим, 777. стих у I верзији није добро схваћен ("*увећ је боље наћи, него иззубиши*"), а у II - иако овога пута коректно протумачен - није тако лако разумљив; разлог је помало неспретна инверзија, какву пољски језик, иначе, трпи, али коју замагљује гомилање негација (*niż nie*).

C) 794-801: Мањи поток у виши увире, / Код уговора своје име губи, / А на бријег морски обојица. / Оли челе хватат у капицу, / Да уљаник у гори приметнеш? / Нико меда отле јести неће! / Гониш камен бадава уз гору - / Старо дрво сломи, не исправи!

I: Mały potok, gdy łączy się z większym, / już u wtoku nazwę swoją traci, / w morzu zasie obydwa znikają. / Czyż chcesz pszczoly łowić do swej czapki, / by w niej sobie potem ul urządzić? / Miodu przecie nikt stamtąd nie zechce. / Próżno kamień chcieć na górę wtoczyć; / drzewo stare łamie się, lecz nie gnije!

II: Mały potok do większego wpada, / już u wtoku nazwę swoją traci, / a na morskim brzegu tracą oba. / Czyż chcesz łowić pszczoly do swej czapki, / aby sobie potem ul urządzić? / Miodu przecież nikt nie zechce stamtąd. / Próżno kamień chcieć do góry wtoczyć; / stare drzewo złamiesz - nie sprostujesz!

Скендер-агин алузивни одговор владици Данилу, компонован по свим правилима беседништва, наводимо као својствен пример ткања параболе од гномских исказа. Стих 796. прецизиран је у II верзији ("*у мору ипак оба несћају*" према "*а на морској обали губе [име] оба*"), а 801. и коригован (од "искованог" еквивалента "старо дрво се ломи, али не повија" дошло се до пуне, али веома успеле дословности). Међутим стих 799, по свој прилици, није сасвим схваћен; биће да је Његош кроз Скендер-агина уста хтео да каже како је "[црногорска капица толико малена за уљаник да] нико из ње неће моћи да једе мед", тј. да "меда неће бити", а не да "меда ошуда нико неће хћеиши."

Ипак, случајева сасвим адекватнога преношења сродних одломака било би још и више. Констатоватимо само да су, на пример, стихови 563-566 (парабола о меду и жучи) или 603-611 (реплика Вука Мићуновића - *Без муке се ијесма не исцоја...*) пренети готово беспрекорно, те да је пољски читалац нека од најочљивијих места *Горскога вијенца* добио у себи блиској гами, и то готово без икаквога одступања од изворног звучања. Послужимо се напоследку добрим запажањем Риста Ј. Драгићевића, једнога од рецензената I издања пољског превода: "...онај који је више пута прочитао *Горски вијенац*, може многа мјеста оригинала скоро дословно репродуковати читајући превод г. Батов-

скога, а то је и јасан доказ о добро схваћеном и у цјелини успјешно преведеном дјелу."²¹

4.

Једна од препознатљивих, мада не и обавезујућих формалних особености гномских исказа уопште јесте и њихово уклапање у одређене метричке обрасце. На досад навођеним примерима из *Горског вијенца* ту смо појаву углавном пратили на примеру асиметричног, епског десетерца. Поред тога, међутим, поетика структурирања гномских исказа, нарочито фолклорних, има у своме арсеналу још једно, и то веома ефикасно оружје: разне врсте сазвучја између речи, односно појмова који се доводе у логичку везу, те тако еуфонијски истакнути доприносе експресивности целокупног исказа и његовој формалној заокружености. У хијерархији тих еуфонијских средстава на нивоу стиха челно место заузима тзв. леонински стих, тј. пуно римовање полустихова.

У *Горском вијенцу* тако грађених стихова има приличан број, а од њих су неки употребљени управо у функцију коју смо напред размотрили. При превођењу оваквих стихова на пољски језик Хенрик Батовски је углавном заобилазио ово еуфонијско средство.²² Такав је пример, да подсетимо, већ навођена пословица из 2073. стиха *Ко ће боље, широко му ђоље!* према: "*niech próbuje, kto lepiej potrafi!*" (I) или: "*niech próbuje, kto potrafi lepiej!*" (II). Исто је и са пословицом *Ко разџађа у нас не ђоџађа* из Његошевог 508. стиха; налазимо је у овом облику: "*kto się waha, celu ten nie dopnie*" (I); "*kto się trzęsie, w cel swój on nie trafi*" (II).²³

Но Његош у свом ремек-делу не прибегава леонинској грађи десетерца само у гномским обртима, већ и на многим другима местима где римовањем посебно истиче кључне речи, било као семантички паралелне, било као антиподне. Илустрације ради навешћемо неколике примере са одогаварајућим пољским решењима:

²¹ Р.Ј. Драгићевић, *Пољски њревод "Горског вијенца"*. Записи, Цетиње, VI/1932, XIII/6, 340-341.

²² На то је први у својој рецензији указао Константин Перић: *Њеџошев "Горски вијенац" у ђољском ђреводу...* Живот и рад, Београд, V/1932, XI/65, 705.

²³ И поред заокружености пољског пословичког исказа у обема верзијама превода, он ни у једној не преноси до краја смисао изворника. Најпре имамо: "*ко се ђредомишља, ђај неће ђосђићи циљ*" (I), а затим: "*ко дрхђи, неће ђођодђићи свој циљ [мету]*" (II). Оригиналном значењу ближа је, по свој прилици, прва верзија Н. Банашевић овај стих тумачи: "Ко одлаже, тај не постиже код нас прави циљ (не ђођађа прави пут)". - Н. Банашевић, *Коменђар*. [У:] П.П. Његош, *Горски вијенац*. Београд, СКАЗ. 1973. 209.

- 301: Удри врага, не остав' му трага - Uderz czarta i na proch go zetrzyj
(I) - Uderz w czarta, by bez śladu zniknął. (II)
- 368: Хата јашем, бритку сабљу пашем - Mam rumaka pełnej krwi, miecz
poszę (I) - Rumak mój krwi pełnej, miecz zaś ostry. (II)
- 1820: Да нас служи, а пред крстом тужи - by nam służyć i tęsknić za
krzyżem (I) - by nam służyć i przed krzyżem płakać. (II)

Не упуштајући се у коментарисање (семантички углавном адекватних) преводиочевих поступака, приметимо само да је у последњем наведеном примеру, и то тек у II верзији почела да се назире структура изворника - захваљујући паралелизму, тј. извођењу глагола "służyć" и "płakać" на крај полустихова. Можда би, у недостатку потпуног еуфонијског еквивалента, овакав принцип - иако, разуме се, половичан - могао бити некакво компромисно решење.

У *Горском вијенцу* наћи ће се на нивоу стиха и један број примера других сродних захвата, нпр. "унутрашњих" рима, и то унутар другог, дужег полустиха. И овде Батовски радије заобилази проблем. Стих 290: *Не осіаде крсіа од іри ірсіа!* у обема верзијама налазимо једнако обликован (и интерпретиран): *świętym krzyżem już sie nikt nie żegna*²⁴, а слично је и са 1851: *Пробуди му бухе у кожухе - Z pcheł kożuchy trzeba im wytrzebać* (I/II).

Но ипак не бисмо били сасвим у праву када бисмо на овоме месту поновили закључак пионира наше књижевне полонистике, Константина Перића: "о леонинским стиховима у делу [...] преводилац ништа не говори, а није их ни спроводио у своје преводу. То је, уосталом, и сувише тешко."²⁵ То свакако јесте веома тешко, погледај сасвим неизводљиво, поготово ако се при превођењу првенствено води рачуна о основној значењској еквиваленцији. Па ипак, и пољско језичко ткиво понекад већ само по себи пружа одређене могућности. Његошев 30. стих: *Шіо за брани, кад за не одбрани?* Батовски већ у I верзији преноси: *rosół bronił, kiedy nie obronił?*, а у II га незнатно дотерује: *ro cóż bronił, jeśli nie obronił?* Тако је у овоме стиху, осим потпуне семантичке адекватности, очувана и његова леонинска организација заснована на споју паралелизма, етимолошке фигуре и богате риме.

*
* *

Све ове примере, међутим, нисмо наводили да бисмо умањивали вредност овога великог преводилачког подухвата. Штавише, навођени

²⁴ II верзија богатија је за напомену уз овај стих, где се наводи оригинал и пружа културолошки коментар ("три прста" = "православна вера").

²⁵ К. Перић, *Његошев "Горски вијенац" у пољском преводу...* Живот и рад, Београд, V/1932, XI/65, 705.

одломци, а посебно ови последњи, вратили су нас заправо на полазну тачку - на питање *йоййуне* преводивости *свих* семантичко-стилских обележја једног књижевног дела на други језик, питање на које је могућно одговорити само пројекцијом пожељног, а никад или готово никад - егзактно проверљивом чињеницом. Циљ нам је, напротив, био само да укажемо на један део теко премостивих проблема са којима се у коштац ухватио польски историчар и слависта, врсни познавалац нашег језика, фолклора, историје и књижевности, али надасве добронамерни тумач наше културе и менталитета, Хенрик Батовски.

Петр Буняк

НЕКОТОРЫЕ СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ "ГОРНОГО ВЕНЦА" В ПОЛЬСКОМ ПЕРЕВОДЕ ГЕНРИХА БАТОВСКОГО

Резюме

Автором настоящей работы обсуждается вопрос стилистической эквивалентности польского перевода *Горноџо венца* П. П. Негоша по отношению к его сербскому подлиннику, причем выбирается только один, но весьма важный аспект - *гномика* негошевского шедевра. При этом рассматриваются в особенности 1) пословиц и гномических обороты фольклорного происхождения (или фольклорные стилизации) и 2) литературны сентенции - могущие действовать самостоятельно (т.е. вне контекста произведения), затем 3) аффористические композиции как повествовательные микроструктуры и наконец 4) негошевски прием эвфонической организации отдельных стихов, непосредственно связанный с гномикой - леонинский стих.

Сопоставив перевод Генриха Батовского с оригиналом в данном аспекте, автор пришел к выводу, что польский переводчик старался (хотя и не всегда вполне успешно) создавать польские гномические обороты, наделяя их порою такой же семантической самостоятельностью, как и подлинник; при этом Батовский иногда дословно переводил сербские гномические обороты, опираясь на элементарное значение слов их составляющих. Невсегда однако удавалось польскому переводчику воспроизвести все стилистические оттенки оригинала, т.к. - задавшись целью передать в первую очередь основное значение - пользовался он зачастую стилистически нейтральными оборотами польского литературного стандарта. Есть однако немало примеров полной смысловой и стилистической эквивалентности, хотя только в случаях, когда средства польского языка сами могли подсказать соответствующие приемы.

